

Intézetvezetők a szabadságvesztés végrehajtásának reformjáról

A büntetésvégrehajtás korszerűsítésének átfogó – jogi, szervezeti és gazdasági – programja keretében ez év elején újabb lendületet vettek azok a célirányos kutatások, amelyek feladata háttéranyagot biztosítani a büntetésvégrehajtást érintő döntések előkészítéséhez. Ennek a szakterületünket modernizálni kívánó fordulatnak mindenestre biztatóbb előjelei vannak, mint korábban. Az igazságszolgálat kormányzat alapos előkészület után lehetőleg huzamos ideig életben maradó döntések meghozatalát határozta el, és ennek érdekében szakított a múlt rossz praxisával, azzal, hogy a végrehajtás gyakorlati szakembereit nem vonták be a büntetésvégrehajtás reformjába. Gyorsan változó világunkban e megoldás a régmúltat idézi fel, hiszen a magyar börtönügy történetében az első világháborúig a minisztérium kikérte a börtönügyet érintő normatív döntésekhez az országos bv-intézetek nagy szaktekintéllyel bíró igazgatóinak véleményét.

Intézetvezetőink számára az előzetes meghallgatás nem érzelmi kérdés (bár a mellőzöttség jogos indulatokat is kiváltott), hanem a büntetésvégrehajtási szakma elemi érdekeit, lehetőségeit, anyagi és szellemi teherbíróképességét, hiányosságait és elért eredményeit reálisan tükrözni kívánó együttműködés felajánlása a szakma sorsa felett döntést hozók számára. Más megfogalmazásban a jogalkalmazók együttgondolkodása a jogalkotókkal. Most eltekintünk annak elemzésétől, hogy mi okozta a döntés és végrehajtás szintjei között a transzmisszió hiányát, és csak azzal foglalkozunk, hogy mire vezetett, illetve vezethet e transzmisszió hiánya.

Az idén megalkotott büntetésvégrehajtási törvény kodifikációs munkálatait előkészítő bizottság legfontosabb teendői közé sorolta a végrehajtás tapasztalatainak begyűjtését. A bizottság két területre koncentrált érdeklődését: a börtönrendszer problémájára és az elítéltek jogi helyzetének kérdéseire. Az intézetvezetők egy korábban kiküldött kérdőív alapján tették meg észrevételeiket. Az alábbiakban – mellőzve az egyes kérdésekben kialakított sokszínű, gyakran ellentétes vélemények tematikus bemutatását – az intézetvezetők gondolkodását leginkább reprezentáló fő irányvonalak bemutatására vállalkozunk.

A szabadságvesztés végrehajtásának elvei, feladatai

A megkérdezett intézeti vezetők némi aggodalommal tekintenek a társadalmi környezet negatív jelenségeinek várhatóan kedvezőtlen visszahatására. A bűnözés intenzitásának fokozódásából, a felderítési arány romlásából társadalmi

feszültségeket prognosztizálnak, és az intolerancia gerjedését egy keményedő büntetőpolitika előzményeként szemlélik. Egy ilyen típusú büntetőpolitika – a történelmi tapasztalatok alapján – magában hordja annak veszélyét, hogy a büntetésvégrehajtási speciálprevenció lépésről lépésre kialakított humán intézményeit újból represszív elemekkel terhelik meg, csökkentve a végrehajtás hatékonyságának esélyeit.

A vezetők jól érzik, hogy a büntetésvégrehajtás mint gyakorlati szféra szorosan kapcsolódik a gazdasági környezethez, ezért nem táplálnak illúziókat sem a bv-vállalatok piaci körülmények közötti állóképességéről, sem az igazságügyi tárca hirtelen meggazdagodásáról, bőségszaruvá válásáról. Emellett az átalakulás kezdetének gazdasági depressziója, valamint a munkaerőpiac egyre kontraszelektívebb jellege a szabadulók elhelyezkedésének növekvő nehézségeit gyűrűz-teti be az intézetekbe. Így a problémáknak olyan, korábban nem tapasztalt torlódása várható, amelyek kezelése jelentős többleterőfeszítést, különös helytállást igényel a büntetésvégrehajtás szakapparátusától. A megkérdezettek túlnyomó többsége szerint a bv-reform terjedelmét, intenzitását objektív korlátok közé szorító gazdasági helyzet ellenére a szabadságvesztés végrehajtásának számos kérdésében lehetséges és szükséges a korszerűsítés.

Ami a szabadságvesztés végrehajtásának célját illeti, a nézetek teljesen azonosak. Az elítélt szabadulása után illeszkedjék be a társadalomba és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől. A vita főképp a fogvatartott nevelésének mint feladatnak a megvalósítása körül lángolt fel. A többség azt a reális álláspontot képviselte, hogy az elítéltek indítékrendszerét, hibás viszonyulási struktúráját átformálni célzó személyiségformálás – mely látványos pszichológiai és pedagógiai módszerek bevezetésének igényével lépett fel – a gyakorlatban anakronisztikusan elmaradt a megvalósíthatóságtól.

Mégis, az ez irányba tett erőfeszítések hasznosak voltak: a hatvanas évektől fokozatosan bővült a végrehajtás humán tartalma. A vezetők többsége ma a nevelés életszerű, illúzióktól mentes törvényi deklarálását javasolja. Eszerint a nevelés a végrehajtás szerves részeként, elsősorban az elítélt személyes gondjait oldja meg, lássa el szociális felügyeletét, ösztönözze továbbképzését, közművelődését, valamint segítse elő az elítélt visszailleszkedését a társadalomba. A nevelés e praktikus megközelítés ellenére sem nélkülözheti a jövőben az elméletileg felkészült szakapparátus munkáját, tehát a büntetésvégrehajtás tudományos művelőinek – elsősorban a bv-pszichológusoknak és pedagógusoknak – tovább kell kutatniuk a személyiségformálás útjait, eszközeit, módszereit.

A megkérdezettek többsége hangsúlyozta a differenciálás elvének fontosságát, azt, hogy a végrehajtás során megvalósított elkülönítések teremtik meg a hatékony speciálprevenció előfeltételeit. A véleményekből az derült ki, hogy leginkább az elsőbűntényeseknek, a fiatakorúaknak és a személyiségzavarban szenvedőknek kellene az eddiginél speciálisabb végrehajtás feltételeit megteremteni. Úgy tűnik, a vezetők gondolkodása szakít a hagyományos börtönképpel, hisz szélesíteni akarják az elítéltekkel való együttműködést, nem érik be passzív engedelmességgel, ösztönzik az aktív közreműködést. A személyi állomány atavisztikus bizalmatlanságának oldását egyre többen szorgalmazzák: kifejezésre juttatva azt, hogy eme új típusú viszony kialakításához az eddiginél lényege-

sen vonzóbb érdekeltségi rendszer kialakítására van szükség – az elítéltek körében.

Gondolatok a börtönrendszerrel

A börtönrendszer kérdéskörén belül a végrehajtás fokozatairól, a központi elosztásáról, a végrehajtás rendjéről és progresszivitásáról kialakított nézeteket, javaslatokat elemeztük.

Mindjárt a szabadságvesztés fokozatainak kérdése kapcsán kiütköznek azok a tapasztalatok, amelyek érzékeltetik a büntetőbírói ítélet tettecentrikusságának és a végrehajtás személyiségcentrikus jellegének ellentmondásából fakadó gondokat. A bírói ítélet ugyanis a végrehajtási fokozatot kijelölve merev előírások közé szorítja az elítéltet, gátolva ezzel a speciálprevenciónak az elítélt személyiségéhez rugalmasan igazítható, egyéniesített megoldási lehetőségeit. Minderről az a többségi vélemény alakult ki, hogy az elítéltek bárminemű differenciálását már nem a büntető anyagi jog, hanem a büntetésvégrehajtási jog keretében kellene szabályozni, és magának a feladatnak nem a bíróságra, hanem a büntetésvégrehajtásra kellene tartoznia. Megemlítendő az az óvatos, kisebbségi nézet is, amely a fokozatok további csökkentése mellett, azok fenntartását javasolja, mert az ítélet jobban kifejezi a cselekmény, illetve az elkövető társadalomra veszélyességének fokát, ugyanakkor törvényi felhatalmazást nyújt a végrehajtás számára – az elítélt rezsimbe helyezéséhez.

Akár a fokozatok eltörlése, akár a csökkentésük irányába tett lépések révén szükségessé válna a nyolcvanas években többször napirendre tűzött központi elosztó (és diagnosztizáló) intézet létrehozása. A vezetők többsége elsősorban a hosszabb időtartamra ítélték esetében várna e központtól az eddiginél szakszerűbb megoldást, mely figyelembe venné a differenciálás biztonsági, munkaalkalmassági, képzettségi, pszichológiai, pedagógiai stb. szempontjait. Ám számos fenntartás és kétség is megfogalmazódott e központ működésével kapcsolatban, így a létesítmény várható finansziális gondjai, továbbá a szakapparátus felkészültségének korlátozottsága.

A megkérdezettek zöme alkalmatlannak tartja a gyakorlatban a szabadságvesztés fokozatai között kialakított megkülönböztető rezsimelőírások jórészét. Sokan – így a többfokozatú intézetek vezetői – az előírások relativizálódását és célszerűtlenségét emlegetik, utalva arra a Nyugat-Európában közismert büntetésvégrehajtási tételre, miszerint az elítélteket az alapvető jogok és kötelezettségek terjedelmében ne különböztessék meg, fogvatartásuk módja között is mindössze – a szükséges biztonság elve alapján, a társadalom védelme által indokolt mértékben – a külvilágtól való elszigetelés foka tekintetében differenciáljanak. Az uralkodó vélemény szerint a külvilágtól való elszigetelés mértéke alapján négy, különböző típusú (szigorúan zárt, zárt, félig nyitott és a nyitott) intézetet lehetne létrehozni. A megkérdezettek egyöntetűen úgy vélték, hogy a társadalomra csekély veszélyességű elítélteket félig nyitott, illetve nyitott rezsimű intézetekben kellene elhelyezni.

Az intézetek vezetői teljes körűen elfogadták, hogy bővíteni kell a végrehajtás progresszivitását. Többen hangsúlyozták, hogy az elítélt körülményeit szabadulása közeledtével, a rezsimkötöttségek fokozatos oldásával hasonlóvá

kell tenni a szabad életbeli körülményekhez, de még ennél is fontosabb az elítélt együttműködését motiváló érdekeltség intézményesítése. A progresszivitás kiszélesítésének igénye a vezetőket a jelenleg hatályos, élenjáró intézmények (így a más fokozatba helyezés, az átmeneti intézet és a feltételes szabadságra bocsátás) konstruktív továbbfejlesztésére indította.

Így a végrehajtási fokozatok fenntartása esetén, hangzott a javaslat, a fokozatok közötti áthelyezést szélesebb körűvé kell tenni, akár a kétszeri áthelyezés (fegyházból fogházba és megfordítva) tilalmának feloldásával is. A többség azonban a progresszív végrehajtás intézményesített kiterjesztését saját intézetén belül látná célszerűnek: az elítélt előmenetekor az intézetben kialakított könnyített rezsimbe, míg az előírásokkal való konok szembeszegülése esetén az intézet szigorított rezsimébe kerülne. E koncepció három (közepes, könnyített, szigorított) rezsim kialakítását tenné szükségessé egy-egy intézetben belül, közben az elítélt munkáltatásának, szakképzésének, oktatásának folyamatosságáról gondoskodni lehetne, mellőzve az átszállítást. Felvetődött az a gondolat is, hogy az elítélt előmenetelét – más rezsimbe, más csoportba helyezés nélkül – a személyéhez kapcsolódó jogok, illetve kötelezettségek volumene határozná meg.

A progresszív végrehajtás gyakorlati megvalósításához fűződő javaslatok többsége arra irányult, hogy valamennyi elítéltet, büntetése egy meghatározott tartamának letöltése után, jogszabályi előírás alapján meg lehessen vizsgálni abból a szempontból, hogy kerülhet-e kedvezményezettebb helyzetbe (pl. könnyített rezsimbe). Ugyanakkor, ha az elítélt magatartása a súlyosabb rezsimbe helyezést indokolná, akkor fenn kellene tartani azt a lehetőséget, hogy magatartásának kedvező irányú változása esetén visszaállíthassa korábbi helyzetét. Kisebbségi – s nem titkoltan nagy szakmai optimizmust tükröző – javaslatként hangzott el, hogy az elítélt – tekintet nélkül a letöltött büntetés tartamára – a személyiségéről, magatartásáról kialakított büntetésvégrehajtási szakvélemény alapján kerüljön a reszocializációját leginkább segítő rezsimbe. Abban mindenki egyetértett, hogy a progresszív végrehajtás széles körű intézményesítése esetén a központi átmeneti intézet fenntartása feleslegessé válna.

A feltételes szabadságra bocsátás intézményével kapcsolatban a megkérdezettek túlnyomó többsége azt akarja, hogy ne büntető anyagi jogi, hanem büntetésvégrehajtási jogi intézmény legyen. Álláspontjuk szerint a feltételes szabadságra bocsáthatóságot nem a tettehez, hanem az elítéltnak a büntetésvégrehajtás tartama alatt tanúsított előmeneteléhez kell igazítani. Ez a követelmény viszont egyáltalán nem érvényesül akkor, ha – mint azt a hatályos szabályozás tartalmazza – a törvény a feltételes szabadság lehetőségéből – egy absztrakt fenyegetettségre hivatkozva – még a büntetés végrehajtásának megkezdése előtt eleve kizárja az elítéltek bizonyos körét. A tapasztalatok világosan kimutatják, hogy az elítéltek magatartását motiváló érdekeltségi rendszer egyik legpregnansabb eleméből, a feltételes szabadságból való kizárás az elítéltek elutasító destruktív magatartását váltja ki. Ez pedig jelentősen megterheli a személyzet és az elítéltek viszonyát, és csaknem lehetetlenné tesz mindenfajta reszocializációs törekvést.

A feltételes szabadság mértékét illetően kétféle álláspont fogalmazódott meg: a többség szerint ennek mértékét a büntetésvégrehajtási jogszabály határozza

Álláskeresés a börtön falai közt

meg aszerint, hogy az elítélt elsőbűntényes, visszaeső avagy többszörös visszaeső. E nézet tehát a büntetett előlétehez, a már kiállt, de hatástalannak bizonyult büntetések számának mértékében korlátozná a kilátásba helyezhető feltételes szabadságot. Elgondolkodtató az a javaslat, amely a „büntetésvégrehajtási visszaeső” fogalmának bevezetésével csak a korábban letöltött, szabadságelvonással járó jogkövetkezményeket venné számba. Egy másik, kisebbségi álláspont a feltételes szabadságot differenciálatlanul minden elítéltre azonos mértékben alkalmazná.

Többen jelezték, hogy jó lenne, ha a jogszabály lehetővé tenné – elsősorban az elsőbűntényesek esetében – a büntetés felének letöltésekor a feltételes szabadságra bocsátást. Eltérnek a vélemények az e kérdésben döntést hozó szerv kiléte felől: a többség úgy véli, meg kell őrizni a bv-bíróság jelenlegi hatáskörét, a kisebbség azonban formálisnak tartja a döntésben közreműködő bv-bíró szerepét, és ezért a feltételes szabadságra bocsátást az intézetparancsnok vagy az intézeti tanács hatáskörébe helyezné azzal a kiegészítéssel, hogy az elítélt az itt hozott döntés ellen jogorvoslattal fordulhatna a bv-bírósághoz. E felfogás számol a bv-bíróság felügyeleti jogkörének kiszélesítésével a jövőben, ugyanakkor a ránehezedő eljárási terhek csökkentésével is.

A börtönrendszer egy sajátos szektorával, a fiatalok szabadságvesztésének végrehajtásával kapcsolatos vélemények általános igényként szögezték le – a személyiségformálás igényeinek növelése, a bűnözői életúttól való eltérítés sikeressége érdekében – a felnőttok börtönrendszerétől való eltávolodást,

és az ezt tükröző különös jogi szabályozást. A fiatalkorúak különleges büntetés-végrehajtását deklaráló büntetőpolitika már a jogalkotás szférájában sem érvényesítette megfelelően a pedagógiai tartalmú büntetés-végrehajtást, minek következtében – megfosztva a sajátos eszközök és módszerek alkalmazhatóságának jogintézményeitől – az alig tér el a felnőttekétől.

A korszerűsítés igényének jegyében merült fel, hogy legyen a fiatalkorúak büntetés-végrehajtása egy kiépítendő szociális intézményrendszer része, továbbá, hogy különös hangsúlyt kell helyezni a szocializáció hiányosságainak pótlására. Így a nevelési programokban való kötelező és önkéntes részvétel arányait különös gonddal kell mérlegelni. Az általános iskolai oktatás kötelező jellegét fenn kell tartani, de ami a fiatalkorúak munkáltatását illeti, törekedni kell a munkavégzés megkedveltetésére, és lehetőség szerint a szakmai képzettség megszerzésére!

A fiatalkorúak intézeti rezsimjével kapcsolatban az a felfogás uralkodik, hogy szükségtelen a fokozatok szerinti differenciálás, a személyiségközpontú belső csoportosítás sokkal célszerűbb megoldási mód. Főképp, ha kiegészül az elítéltek előrehaladását biztosító progresszív rendszerrel, ezen belül a feltétels szabadságra bocsátás említett kiterjesztésével – a büntetés felének letöltése után. A végrehajtás progresszivitását szolgálná az is, ha a fiatalkorúak egy-egy személyiségüket fejlesztő eseményre rendszeresen eltávozhatnak a hétvégén – csoporttal, illetve egyénileg – az intézetből.

Az elítéltek jogi helyzete

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása teremti meg az elítélt bonyolult jogi helyzetének feltételeit. Ebben az emberi, alkotmányos jogok sajátos megjelenésén kívül éppúgy jelen vannak a különböző jogágazatokban szabályozott, mint a szabadságvesztés végrehajtásával keletkező jogosultságok és kötelezettségek. Vizsgálódásunk során e jogviszony bonyolult rendszeréről – tekintet nélkül a jogforrásra mint rendező elvre – is megkérdeztük az intézetek vezetőit. Feltettük a kérdést, hogy az elítélt jogainak hatályos szabályozása mennyiben segíti elő a büntetés célját, illetve a végrehajtás feladatát. A jogviszony kötelezettségi oldalát nem vizsgáltuk, mert azt az évszázados szakmai műgond már amúgy is tökéletesre csiszolta, mert a végrehajtás jogi reformját az elítéltek jogosultságainak szelektív kibővítésével képzeljük el:

A végrehajtás megvalósulását céltételező vizsgálódás során az elítélt jogait két csoportba osztottuk: a társadalomba való visszailleszkedést elősegítő jogokra, és az intézeti élettel, a fogvatartással összefüggő jogokra. Az elítélt társadalomba való visszailleszkedését elősegítő jogok köréből a megkérdezettek kiemelték a munkára vonatkozókat. A vezetők többsége szerint nem szabad az elítélteket munkakötelezettséggel terhelni. E szemléleti fordulatot tükröző nézet mögött az alábbi indokok húzódnak meg. Ha a munka kötelező, akkor az a büntetés joghátrányi elemének tekinthető. Ezért semmiképp ne tartsuk annak, ellenkezőleg, a fogvatartottak együttműködési terepévé kellene tenni a munkáltatást.

Szabadulózárka Kalocsán

Am a munkához való aktív viszony kialakítása elképzelhetetlen az elítéltek érdekeltségi struktúrájának korszerűsítése nélkül. E struktúra legfontosabb vonása pedig az, hogy a fogvatartás körülményei enyhüljenek és az elítélt mielőbb szabaduljon. Ezt kínálja fel az említett progresszív végrehajtási rendszer. A vezetők többsége úgy gondolja, hogy az elítéltek munkavállalásához és a kijelölt munka szorgalmas elvégzéséhez fűződő előnyök közé iktassuk be az előbbre jutás perspektíváján kívül a magasabb munkadíjakat és a tartósabb szabadságot. Ösztönzőleg hatna az is a munkavállalóra, ha az elítélt – miután a népgazdaság számára hasznos munkát végez – a szabad munkavállalóval azonos, vagy azt megközelítő mértékben részesülne a társadalombiztosítási juttatásokból.

A megkérdezettek prognózisa szerint a munkakötelezettség megszűnése esetén az elítélteknek mindössze néhány százaléka nem vállalna munkát. Hiszen a munkavégzés szubjektíve felgyorsítja az idő múlását, és némiképp ki is tágítja az elítélt életterét, növeli mozgási, kommunikációs-érintkezési lehetőségeit. A munkát nem vállalókra pedig kétségtelenül sivárabb élet várna. A döntést – a munkavállalással járó előnyök és hátrányok mérlegelésével – csakúgy, mint a szabad életben magának az elítéltnak kellene meghoznia.

A társadalomba való visszavezetés egyik sarkalatos kérdése a többségében szakképzetlen fogvatartottak alkalmassá tétele a munkaerőpiacon való megmérettetésre. A vezetők többségének álláspontja jól tükrözi a szakképzés év-

tizedek óta tartó csendes vajúdását: az intézetekben nehezen teremthetők meg a munkaoktatás személyi és tárgyi feltételei, ezenkívül az intézetek többsége csak a munkáltatási profiljának megfelelő szakmai képzést tudja felvállalni, ez pedig az esetek nagy részében nem nyújt a szabaduló számára igazi szakmai perspektívát (lásd a férfiak konfekcióipari tevékenységét!) Az elítéltek érdekeinek, valamint a munkaerőpiac igényeinek egyaránt megfelelő, rugalmas szakképzési rendszert csak jelentősebb külső támogatás esetén lehetne megvalósítani.

A társadalmi való visszailleszkedés kondícióit az elítélt testi, szellemi és lelki gondozása jelentősen javítja. A megkérdezett vezetők egységesen úgy látják, hogy az e területeken közvetített hatások intézeti érvényesülése alapvetően az elítéltek együttműködési szándékától függ, ezért a felkínált oktatási, közművelődési programokban való részvételük kényszer jellegét meg kell szüntetni, ezeket jogosultsággá kell változtatni.

Vita alakult ki az általános iskolai oktatás kötelező jellege körül. Egyesek szerint csupán az analfabéta elítélteket kellene az írni-olvasni-számolni tudás alapismereteinek elsajátítására kötelezni, mások az oktatás kötelező jellegét 30–35 éves korig fenntartanák, ismét mások a kötelező általános iskolai oktatás alóli felmentést az intézet vezetőinek hatáskörébe utalnák.

A lelki gondozásnak az utóbbi időben rehabilitált intézményét, a vallás gyakorlását felkarolták a bv. intézetek parancsnokai. Meggyőződésünk szerint az erkölcsi nevelésnek – e nagy hagyományokkal rendelkező intézménye – újból a reszocializáció szolgálatába állítható.

A megkérdezettek egyetértettek abban, hogy tovább kellene munkálkodni az elítéltek külvilágtól való fizikai és szellemi elszigetelésének oldásán. Az elmúlt évtizedekben bebizonyosodott, hogy a fogvatartottak hermetikus elzárása a külvilág pozitív szellemi folyamataitól, valamint hozzátartozóiktól, diszfunkcionális mellékhatásokkal jár és nehezíti visszailleszkedésüket. A szellemi visszakapcsolódást a kinti világba ma már gyakorlatilag a tömegkommunikáció csaknem teljes eszköztára segíti. Ám a személyes kontaktusfelvétel célszerű mértékét a közeli hozzátartozókkal mindmáig felesleges óvatossággal kezeli a jogalkotás.

Az intézetvezetők többsége szélesítené a rövid tartamú eltávozások lehetőségét és növelné annak időtartamát, valamint rendszeressé tenné. Meglepetést keltett, hogy a legsúlyosabb fokozatú intézetek képviselői szükségesnek tartják a négy szemközti (intim) találkozások bevezetését azok számára, akiknek biztonsági okokból nem engedélyezik az eltávozást.

Sokan tették le voksukat amellett, hogy ne lehessen a kapcsolattartást fegyelmi büntetésként korlátozni, hogy terjedelme ne függjön az elítélt fokozatától. A vezetők elvileg egyetértettek a külkapcsolat olyan spontán módjainak a bevezetésével, mint a telefonbeszélgetés vagy mint a néhány órás kivezetés egy-egy különös családi eseményre. Ezek gyakorlati megvalósítását részben a technikai lehetőségek, részben a szükséges intézkedési jog hiánya gátolja.

Az elítélt reszocializációját segítheti, vagyoni helyzetét befolyásolhatja olyan polgári jogügyletek kötése, jognyilatkozatok tétele, amelyeket a fogvatartás körülményei között kell lebonyolítani. Az általános szabály szerint az elítéltek jogképessége nem, cselekvőképessége is csak annyiban korlátozható,

amennyiben az a büntetés célját veszélyezteti. Ami e kérdéskörben megfontolásra szorul, az az elítéltek képviselőjének problémája. Kétségtelen ugyanis, hogy a jogügyletek kötésénél, a jognyilatkozatok tételénél hátrányos helyzetben vannak a fogvatartottak, hiszen nem tudnak személyesen intézkedni, és így megfelelő információhoz jutni. E probléma megoldását az intézetek vezetői az elítélteknek nyújtandó jogsegély szolgáltatás kibővítésében, illetve a képviselői rendszer megjavításában látják. A parancsnokok egy része úgy véli, mind a jogsegélyszolgáltatás, mind a képviselő ügyének megnyugtató megoldása külső – esetleg – önkéntes társadalmi szervezetek bevonásától várható.

Az elítélt intézeti életével, fogvatartásával összefüggő jogok garantálják a végrehajtás humánus feltételeit, az elhelyezés, ellátás előírt normáinak betartását, az érintkezés, a bánásmód emberséges, kulturált színvonalát.

Ami az elítéltek anyagi és egészségügyi ellátását illeti, sokan úgy gondolják, hogy legyen minden elítéltnak joga az anyagi alapellátáshoz, ugyanakkor munkavégzése esetén vállalja át keresményéből a többleteltetés költségeit. Ha sikerülne a végzett munkát jobban díjazni, akkor az elítélt keresményéből le lehetne vonni tartásának reális költségeit, továbbá jelentősebb összeget fordíthatna saját magára. Egyetértés van abban, hogy valamennyi elítélt részesüljön egészségügyi alapellátásban, de a többletszolgáltatásokat – így az alapellátást meghaladó gyógyító eljárásokat, műtéteket, gyógyszereket stb. – térítse meg.

Többen helyeslik, hogy az elítélt birtokában tartható tárgyak köre egészüljön ki saját rádióval és tévével. De félő, hogy az elítéltek közötti anyagi egyenlőtlenség veszélyeztetné az egalitárius végrehajtást, mert pedagógiaiilag az a célszerű, ha az ún. „jóléti” szolgáltatások elsősorban az elítéltek előmenetelétől függenek.

Bár ez idő tájt a fogvatartottak – nemzetközi ajánlások szerinti – magánzárkába helyezése nem oldható meg, megfontolásra érdemes javaslat hangzott el. Időnként biztosítani kellene az elítéltek önkéntes visszavonulását. A gyakorlati tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy az elítéltek közül néhányan szociális tűrőképességük határához érve fegyelmi vétséget követnek el csupán azért, hogy végre magánzárkába kerüljenek.

Az elítéltek személyiségi jogainak érvényesülése tekintetében a vezetők könnyen megoldható, problémamentes feladatnak tekintik a képmás és hangfelvétel nyilvánosságra hozatalának szabályozását. A névviseléshez való jog, valamint a nyilvántartott személyi adatok védelmét, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát egyaránt a szabályozandó kérdések közé sorolják. Felvetődött a gondolat, vajon nem kell-e megvédeni az elítélteket a kívülről egyre nagyobb számban érkező látogatók tolakodásától.

Az elítéltek panaszjogát a vezetők garanciális jogosultságnak tekintik, amely biztosítja az intézet belső életének egyensúlyát és csökkenti a hatalommal való visszaélés lehetőségeit. Az az álláspont alakult ki, hogy nem elégséges a panaszjog belső, igazgatási vagy büntetésvégrehajtási útja, azt külső, független szervezethez – bírósághoz – benyújtandó jogorvoslati lehetőséggel kell kiegészíteni. Volt olyan vélemény is, mely lehetővé tenné az elítélt számára – meghatározott jogi sérelem esetén –, hogy közvetlenül fordulhasson a bírósághoz.

*

Összegezve a vezetők véleményét, két dologra hívjuk fel a figyelmet. Egyfelől a büntetésvégrehajtás készülő törvényi szabályozása vegye tekintetbe a büntetésvégrehajtási intézményrendszer történelmileg kialakult helyzetét társadalmunkban, és szűkebben az igazságszolgáltatásban. Hiszen a századforduló óta a köz- és a tudományos érdeklődés peremvidékére szorult magyar börtönügy anyagi és szellemi feltételeit tekintve relatíve elmaradott, s e lemaradás megszüntetése – mely értő odafordulását és pénzügyi preferálást igényelne az igazságügyi kormányzattól – a legjoviólisabb parlamenti támogatás esetén is hosszabb időszakot venne igénybe.

Másfelől kitűnik a vezetők nyilatkozataiból az a szemléleti fordulat, amely az utóbbi évtizedben a gyakorlatban is érzékelhetővé vált, hogy az egyoldalúan csak erőre, az elítéltek dresszírozására és alávetettségére építő klasszikus börtönön túlhaladt az idő. Helyébe az elítéltek társadalmi visszailleszkedését hatásosabban segítő jogintézmények léptek. Az elítéltekkel való együttműködés, a bizalom, a progresszivitás és az érdekeltég elvei, a humán gondozás, no meg a törődés kiszélesítése mind-mind egy korszerű börtönidea tartozéka a vezetők nyilatkozataiban. Reméljük, hogy a korszerű börtön megvalósításának szándékát, a büntetésvégrehajtásnál felélénkülő szakmai-tudományos törekvéseket a jogalkotás részéről nem fogja gátolni előítéletes bizalmatlanság.

Dr. Lőrincz József